

СТАНОВИЩЕ

за дисертационния труд на Нина Миткова Ралева

на тема „Невербално на реторическата аргументация в спорта“

за присъждане на ОНС „доктор“ по направление 2.3. Философия/Реторика

Докторант Нина Ралева е завършила бакалавърска степен по специалност „Връзки с обществеността“ към СУ „Св. Климент Охридски“ и е магистър по програма „Европейски науки“ към същия университет. През периода на докторантурата си има три публикации (едната под печат), които са в научното поле на дисертацията. Трябва да отбележа, че имам позитивни впечатления от научното ѝ развитие като докторант към катедра „Реторика“, включително на базата на водените под мое ръководство упражнения по предмета „Невербална комуникация“ за специалностите от ФМИ.

Предложеният за публична защита дисертационен труд се състои от 245 с. Организиран е коректно в увод, три глави, заключение и библиография от 352 източника (184 на кирилица, 79 на латиница и 89 в категорията „Източници от Интернет“). Библиографията е много богата и показва, че Ралева има висока теоретична подготовка и е запозната с основните направления в изследването на НВК. От формална гледна точка трябва да отбележа обаче, че в категорията „Източници от Интернет“ следва да бъдат включени само веб-базираните източници, които е използвала (клипове, периодики, публикации, налични единствено в Интернет), а не статии, монографии и студии, които са използвани по техните дигитални издания. Последните, разполагайки с ISBN/ISSN имат същия статут като книжните си версии. Също така ми се струва излишно в библиографията да се посочват изследвания, които присъстват само в общия библиографски обзор, без реално да са използвани фактологични материали и теоретични постулати от тях. Така например класическото изследване на Йохан Хьойзинха „Homo Ludens“ (което по мое мнение има основно значение конкретно за темата на Ралева) е цитирано всъщност в общ план, по други автори, без конкретни препратки. Подобен подход единствено увеличава обема на библиографията. Има и известно количество неточни цитирания (напр. терминът на А. и Б. Пийз „география на погледа“ е неправилно използван като „география на лицето“). Като цяло, въпреки многобройните цитирани автори и школи, теоретичният обзор доста често се ограничава само до няколко изследвания – на В. Руменчев, П. Екман, Т. Стоицова. Тези трима автори безусловно са основополагащи за конкретното изследователско поле, но от един дисертант се очаква да обработи лично повече и по-разнообразни статии и монографии. Независимо от езиковите бариери.

В съдържателно отношение забелязвам известен дисбаланс, който се отнася до цялата дисертация. Първите две глави, които обхващат основно общи проблеми на НВК несъмнено са подробни, и полезни и органически необходими, но на конкретното изследователско поле (невербалната комуникация в спорта) тук отговаря само гл. 1, т. 3. Приносната част на текста всъщност се съдържа основно в гл. 3.

Уводът включва дефиниции на някои от употребяваните понятия, както и обект, предмет, цел и задачи на изследването. Целта на изследването е добре формулирана – открояването на специфики на невербалните аспекти на реторическата аргументация в контекста на спорта несъмнено е дисертационна тема. Ралева подчертава, че се съсредоточава не върху спорта като форма на НВК, а върху публичните изяви на спортистите и тяхното поведение. Тя правилно отбелязва, че в такива изяви „спортът е представен като фактор със социално значение, а спортистите се разглеждат като публични личности“. Добро впечатление прави и формулировката на **обекта** на изследване. Кандидатката се е съобразила с направените ѝ по време на вътрешното обсъждане препоръки и е направила сравнение между публичните изяви на Мохамед Али и българския боксьор Кубрат Пулев.

Докторантката коректно формулира клоновете на НВК, върху които смята да съсредоточи изследването си – това са кинесиката, вокализацията, външния вид и проксемиката. Това, разбира се, не са всички невербални канали, които имат ключово значение за представянето на спорта. Така например при спортистите докосването е често и обхваща повече зони на тялото в сравнение с хората, заети в други професионални области – един факт, отбелязан и в широко използваната от докторантката монография на В. Руменчев „Невербална комуникация в публичната реч и деловото общуване“. Разбира се, не отричам правото на Ралева като изследовател да ограничи темата си до тези четири главни научни сфери, които са и най-добре изучени в българската научна литература.

Първата глава на дисертацията разглежда теоретичната и концептуалната рамка на НВК. Намирам първата ѝ част („Произход и развитие на науката за невербална комуникация“) за добре разработена от съдържателна гледна точка. При един такъв обзор обаче би било добре да се спомене първото запазено произведение, в което се разглежда ораторската „actio“ – това не е „De institutione oratoria“ на Марк Фабий Квинтилиан, а написаната повече от 150 години по-рано анонимна „Реторика към Херений“. В нея могат да се намерят интересни класификации на ораторските жестове, подходящи за различните ораторски стилове и тонове на гласа. От класификационна и структурна гледна точка бих казал дори, че споменатият ранен трактат е дори по-полезен от изложението на Квинтилиан. Доколкото обаче изследването не е историческо, това остава само препоръка. Дипломантката се е ориентирала добре в обемното творчество на основните антични автори.

В съдържателно отношение Ралева показва много добра подготвеност и умение за работа с изследванията по темата на дисертацията ѝ. Тя правилно отбелязва интердисциплинарността на материята и представя многобройни научни подходи към нея (психологически, реторически, бихевиористки и др.). С малки изключения смятам този обзор за информативен и нагледно структуриран. Самите подходи не са механично представени, а са коректно приложени и към изследвания впоследствие материал. Трябва да се отбележи обаче, че подходът на Р. Бърдуистъл е преди всичко **лингвистичен**, не толкова **културно-релативистичен**. Забелязвам и известна хронологическа непоследователност в историческия обзор. По-ранни автори биват

представени след по-късни. Малко по-сериозен е проблемът с разграничаването на т. 1.2 („Подходи в изучаване на НВК“) и т. 1.3. („Невербалната комуникация в съвременната литература). И двете части третират както диахроничното развитие на изследванията, така и школите. По какъв критерий двете подчасти са отделени? Кога точно се позиционира хронологически „съвременната литература“ (вероятно става дума за модерните научни изследвания).

Физиогномика, френология, криминална антропология са правилно определени като „науки“, но в същата категория са поставени медицината, психолингвистиката, семиотиката, театралната педагогика, които, както знаем, са напълно приети и установени изследователски полета. Несъмнено става дума за недоглеждане, но подобни недоглеждания са недопустими в дисертационен труд.

Похвала изисква критичният поглед на докторантката върху разглежданите от нея изследователи в гл. 1, т. 3. („Теоретичен обзор на невербалната комуникация в научното поле на спорта“). Тя поставя под съмнение тезата на С. Петрова, че „при спортистите се наблюдава обратно пропорционална зависимост между степента на владеене на устното слово и броя на използваните жестове при предаване на дадено послание“. Тази връзка между ограничените вербални умения и повишената кинесична активност е подчертавана не само по отношение на спортистите, а и в публичната реч изобщо, но с едно уточнение – при по-слаби вербални способности на съответния комуникатор не се увеличават **всички** жестове, а основно условните. Спортистите предоставят изключително добър материал за изследване в тази насока. Англоезичните интервюта на Христо Стоичков са само един популярен пример.

По отношение на същността на НВК Ралева прилага единствено определението на В. Руменчев, без да го подлага на анализ или да го пояснява. Докторантката е права да използва в работата си именно тази дефиниция, тъй като тя е конструирана тъкмо за реторическото общуване. Критическият подход обаче, който се изисква в една дисертация, според мен диктува определението на проф. Руменчев да бъде сравнено с определенията на други автори или поне да бъдат преразказани със съответната препратка поясненията по него. Трябва да отбележа, че по отношение на дефинициите за „ораторско изкуство“ Ралева е приложила изискващия се критичен подход.

При излагането на функциите на НВК Ралева е направила съпоставка между различни автори, като все пак се е основавала главно върху предложената от В. Руменчев типологизация. С оглед на аргументативността на невербалното в реториката този въпрос е от ключова важност – логическата функция съответства на Аристотеловия „логос“, модално-емоционалната функция съответства на „патоса“, представителната функция съответства на „етоса“. Не забелязах обаче докторантката да е споменала експлицитно логическата функция на НВК. Тя говори за комуникативната функция по потдекст, но това не е единственото проявление на логическото възприемане на външен вид, вокализация, кинесична активност, проксемично поведение.

Втората глава на изследването е посветена на нормативните и описателните характеристики на НВК. В нея, за изненада на читателя, има само една подточка –

„Невербални параметри на реторическата аргументация“. Това е очевидно необосновано както от структурна гледна точка (безсмислено е да има глава само с една подтема), така и съдържателно (неясна е връзката между заглавието на главата и нейното реално съдържание). От друга страна, въпросното заглавие на гл. 2 отговаря тематично на т. 1.1, 2 и 3.

Основната част от гл. 2 е посветена на аргументативността на кинесиката, вокализацията, външния вид и проксемиката. Докторантката сполучливо доразвива застъпената в увода идея на Д. Морис, че спортът е дейност, която до известна степен заменя функционално лова. Бих добавил, че спортът още от древността представлява преди всичко подготовка за война. На общогръцките игри например съществуват два вида борба – бокс (пюгмахия) и нещо като кеч (панкратион). Боксът се подчинява на строги правила и се смята за твърде изкуствен, а панкратионът силно наподобява реална битка. Поради тази причина статуите на боксьори обикновено са реалистични и твърде неестетични (счупени носове, деформирани черти на лицето), докато тези на шампионите по панкратион са силно идеализирани. Това явно показва действителната функция на силовите спортове според древните гърци – основно трениране на бойни умения. Самите общогръцки игри не са само средство за зрителите да „намират удоволствие“ (както отбелязва докторантката, цитирайки Д. Морис), а важен елемент от общностната идентичност на елина. Именно това е причината тези игри да стават поле и за ораторски изяви – творбите на Пиндар във възхвала на победители не са просто поетични произведения, а пренасящи актуални послания примери за високо красноречие.

В тази част от изследването докторантката залага по-скоро на описание на невербалното, макар да са набелязани определени негови аргументативни проявления. Доколкото дисертацията е тясно ориентирано аналитично изследване, а не обзор, смятам за излишно да се излагат толкова подробно всички проучени проблеми около НВК – например теорията на П. Екман за шестте основни емоции, която обхваща повече от десет страници. Все пак, похвала заслужава критичният подход към кинесиката (отново са представени различни типологизации – на Гр. Щекин, Пийз и Гарднър, В. Руменчев, Д. Морис). Също критичен е подходът към вокализацията – цитирани са Т. Стоицова, В. Руменчев, М. Аргайл, Ф. Поятос, Л. Андреева, Д. Тилков и др. Ралева отново демонстрира добри умения за работа с различни изследвания. Аргументативността на външният вид на спортиста и по-конкретно физическата модалност (организмиката) е ключов въпрос за избраната от Ралева дисертационна тема. Смятам, че кандидатката като цяло се е справила успешно с тази част от изследването.

Последната част от труда, гл. 3, е посветена на конкретната тема на дисертацията. Тя обхваща 74 с. и съдържа общи проблеми на невербалното поведение при спортистите, комуникационен профил на американския боксьор Мохамед Али и анализ на публичния образ на българския боксьор Кубрат Пулев. Подборът на двамата е логичен и добре представен. Все пак се явява въпросът, защо в първия случай говорим за „комуникационен профил“, а във втория – за публичен образ.

Гл. 3 е сравнително добре написана и структурирана. Първата ѝ подточка, общите проблеми на НВК при спортистите, третира основно два типа пози – пози на погром и

пози на триумф. Те отговарят приблизително на доминантното и субмисивното поведение (dominant и submissive behavior) у Дезмънд Морис. Без да омаловажавам научния подбор на докторантката, смятам за важни и други контексти, в които се проявяват тези типове поведение – имам предвид по-специално начините за предизвикване на опонента и за демонстриране на надмощие преди състезание и най-вече при публични изяви. Цитирания от Ралева Д. Морис говори например за т.нар. „crotch display“ („демонстрация на чатала“), за различни обценни жестове, за асиметрични бариери с ръце. Конкретно асиметричното скръстване на ръцете е очевидно заучено действие при телевизионните представления на футболистите преди мачове, което цели да покаже тяхната готовност за състезание докрай. В същата глава е обърнато подобаващо внимание на лицевото изражение и проксемичното поведение на спортистите. Изложението в гл. 3 е ефективно подкрепено със снимков материал.

Бих искал да задам на кандидатката следните въпроси:

1. Имате ли наблюдения върху разпространението на метафори от областта на спорта в ораторските изяви на публични личности, несвързани със спорта? Доколко разпространени са те в българския обществен дискурс? Доколко те въздействат на българската аудитория?
2. По какъв начин проксемиката играе ролята на ad hominem аргумент в публичните изяви на спортистите?

Въпреки изложените по-горе недостатъци, смятам дисертацията на Ралева за покриваща базовите изисквания за дисертационен труд. Препоръчвам на уважаемата комисия да присъди на кандидатката образователната и научна степен „доктор“ по реторика и ще гласувам положително.

12.X.2017

София

/доц. д-р Г. Петрински/